

Tradução do excerto do romance O paraíso segundo Lars D. (João Tordo) e análise dos procedimentos de tradução

Srnec, Mia

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:306623>

Rights / Prava: [In copyright](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2021-04-19**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za romanistiku

Katedra za portugalski jezik i književnost

Prijevod dijela romana *O paraíso segundo Lars D.* (João Tordo) i analiza
prevoditeljskih postupaka

Studentica:

Mia Srnec

Mentorica:

dr.sc. Daliborka Sarić

Zagreb, rujan 2019.

Universidade de Zagreb
Faculdade de Filosofia e Letras
Departamento de Línguas Românicas
Cátedra de Língua Portuguesa

Tradução do excerto do romance *O paraíso segundo Lars D.* (João
Tordo) e
análise dos procedimentos de tradução

Estudante:

Mia Srnec

Orientadora:

dr. sc. Daliborka Sarić

Zagreb, setembro de 2019

University of Zagreb

Faculty of Humanities and Social Sciences

Department of Romance Languages and Literatures

Portuguese Language and Literature

Translation of the part of the novel *O paraíso segundo Lars D.* (João Tordo) and analysis of the translation procedures

Student:

Mia Srnec

Supervisor:

dr. sc. Daliborka Sarić

Zagreb, September 201

Índice

Tradução	1
Sobre o autor e o livro	24
Procedimentos da tradução	25
Exemplos das modalidades de tradução	29
Conclusão	36
Referências bibliográficas	37

Tradução

U vrijeme kad smo se vjenčali, sedamdesetih godina dvadesetog stoljeća, moj je muž bio u naponu snage pa bih ponekad noću, kad smo ležali u krevetu, osjetila njegov tvrdi ud, čak i kad je već spavao. Hrkao je, a njegov me ukrućeni penis lizao po nogama, pomalo vlažan ako je bio raspoložen. Osjećaj nije bio neugodan, podsjećao je ispod pokrivača na mačka pohlepnog jezika. Jednog se dana to prestalo događati. U kom trenutku – ne znam, stvari se prestanu događati i, kad to primijetimo, više se ne događaju.

Moj je muž pisao stojeći, naslonjen na zid pored unutarnjeg parapeta. Taj parapet nije bio uobičajeno uzak, već širok; prozor je gledao na neke vrstu atrija gdje su se mogli čuti zvukovi iz zgrade koji kao da su se slijevali niz požarne stube. Koraci, zvukovi, zvižduk čovjeka koji je živio na zadnjem katu – besprijeekorni N.N koji se uvijek doimao zadovoljnim, ali je u dubini duše bio izuzetno tužan, u protivnom se ne bi ubio uoči Nove godine 1998 – , pjevušenje *u falšu* gospođe koja je čistila stubište. Ponekad bi se čuo i poštar. Prvih je godina poštar znao razbjesniti mog muža koji bi izlazio iz ureda i govorio: "Vrag ga odnio, tog skota." Ili ne bi rekao ništa. Išao bi u kuhinju zagrijati vodu za čaj te bi lupao posuđem o stol; silovito bi miješao čaj, a zatim bi uz tresak bacio žlicu u sudoper. Ja bih slušala njegove ljute korake kako prolaze hodnikom: to je bio čovjek za kojeg sam se udala, netko tko bi se gorljivo borio protiv svakog kako bi sačuvao svoju tišinu.

I što se događa u tišini kad obuzdamo bijes zbog bučnog poštara ili, pronalazeći drugu mogućnost, zatvorimo prozor i odjednom ne postoji ništa osim sunčevih zraka koje prodiru kroz krovni prozor i obasjavaju prašinu koja nas uvijek okružuje? U zadnje vrijeme sam primijetila da smo obavijeni prašinom; da između našeg tijela i ostalih stvari postoji prostor koji smatramo praznim, ali je zapravo pun neke materije koja je prašina i više od prašine, koji je sjena i više od sjene.

Sedamdesetih pa čak i osamdesetih godina ja i moj muž smo vodili ljubav zavidnom učestalošću (kažem *zavidnom* jer mi je poznata bračna stvarnost drugih žena). Bio je nespretn, visok i slabašan tip muškarca pa je zbog toga volio da se ja nadvijem nad njega i zadovoljim ga, a kasnije bi volio da se postavim na sve četiri. Ponekad, kad bi završio, postao bi izuzetno nervozan bez nekog očitog razloga. Drugi bi pak put bio istinski tužan. Promatrala sam ga i shvatila da je žudio za tim da bude sam, da se zamota u plahte, da zaboravi tu nelagodu, tu bol tako davnu da je ni kroz najdublji tunel ne bi bilo moguće zamijetiti. Znala sam da je to bila bol iz djetinjstva. Kako to uvijek bude s davnim bolima, oživimo ih tu i tamo, bojeći se da će biti kakve su bile tad, razarajuće i divlje. Da mi je počeo pričati o tome, ja bih mu rekla: "Sad si već odrastao čovjek, znaš brinuti o sebi, nemoj se skrivati ispod pokrivača. Reci mi na uho što osjećaš ili mi nemoj reći ništa, ali daj mi da te zagrlim i sjedni blizu mene bez uzmicanja. Nisam ni jedna od žena iz tvog djetinjstva koje su ti usadile toliko straha."

Nismo imali djecu. Nitko nije tako odlučio, već ja jednostavno nikad nisam zatrudnjela, a on nikad nije otišao k liječniku kako bi se utvrdila odgovornost. Ako bih slučajno započela tu temu, vidjela bih kako njegove oči postaju odsutne, kao da je naftna mrlja zacrnila prisutnost u njima. Postoje određene osobe koje, kad shvate da su nezaštićene, odbiju pomoć i sakriju se, tražeći najskrovitiju pećinu.

Moj je muž napisao puno knjiga. Od trideset treće do četrdeset osme godine napisao je osamnaest romana. Nisam ih sve pročitala. Pročitala sam prva tri, a nakon toga su se izmjenjivale godine kad sam čitala i godine kad nisam čitala. Neke manje zanimljive čitala sam površno ili od korica do korica, ali bez da mi je išta ostalo u sjećanju. Više puta sam pronašla u različitim knjigama slične situacije, iste rečenice (s ponekom izmjena u sintaksi), likove koje sam već poznavala iz drugih djela, pomalo umarajuća ponavljanja i predvidljive rasplete. Međutim, njegov je pripovjedački glas bio moćan i ja sam ga slušala unutar njegove glave kad sam mu se noću približila i pokušala čuti njegove snove. Tamo je bio on i upravljao je njegovim životom, komplicirajući mu postojanje. Čitati to značilo je živjeti isti život dva puta, bilo je to poput gledanja utakmice na terenu s radijskim prijenosom u ušima.

Prije nego što je nestao, Lars je završio knjigu pod naslovom *Oplakivanje Eliasa Groa*. Po prvi put u mnogo godina, zamolio me da pročitam nekoliko stranica, a ja sam to i učinila. Sjela sam na stari kauč presvučen zelenom tkaninom i, kad je on već spavao, umjesto nekoliko stranica, pročitala sam cijelu knjigu. Na kraju sam neutješno plakala. Otvorila sam prozor pored parapeta gdje je on pisao i plakala. U ovo doba noći svi su spavali, zgrada je bila uronjena u tišinu, a iz atrija je dolazio samo miris noći i sjaj zvijezda. Plakala sam jer nisam znala da je moj muž mogao biti sposoban za takvu vrstu osjećaja jer, iako je priznao da se može osjećati tako, ja nisam vidjela kraj njegovoj patnji (koja je također bila i naša) pa su stoga sve knjige bile beskorisne. Moguće je da su sve knjige beskorisne ako ih čitamo da bismo zaboravili na sebe same i da bismo ugušili ranu postojanja. Ako smo dovoljni pronicljivi, knjige nas nikad neće povrijediti. Nemojte nikako čitati Kafku u zoru ili Virginiju Woolf ako ste u bolnici zbog upale gušterače. A ljudi, oni nas mogu povrijediti: oni su dar, ali i pogoršavaju našu ranu, grebu po njoj i raskrvavljaju je.

Napisao je tu knjigu nakon mnogo godina što nije pisao. Još nisam skupila hrabrosti da je ponovno uzmem u ruke niti dodirnem stranice koje su ostale ležati na rukohvatu sofe iza koje, iznad police za knjige, pored starog gramofona koji je moj muž kupio na uličnom sajmu, stoji fotografija svjetionika. Nije ju on okinuo. Okinuo ju je sestrin muž koji fotografira sve i svašta, koji putuje i bilježi zanimljive stvari po svijetu. Prije deset godina poklonio nam je uokvirenu fotografiju koja je ostala visjeti na zidu dnevne sobe. To je fotografija uništene kuće progutane pijeskom, a okinuo ju je u Južnoj Africi nakon mnogo dana putovanja. Poklonio ju je Larsu, ali nije se činilo kao da joj Lars pridaje pažnju; kad je primio poklon, nasmijao se sramežljivo i susretljivo, a nakon toga je utihnuo, zahvaljujući za poklon nespretnim zagrljajem. (Pronašla sam je, mjesecima kasnije, u kutiji gdje je običavao čuvati nedovršene rukopise. Očistila sam je od prašine i neko sam je vrijeme, prije vješanja na zid, ostavila da leži na bijelom stoliću koji imam u uredu – zapravo, to je sćušna sobica gdje sjednem i čitam, obgrljena trima stalcima za knjige; prije je to bila ostava gdje je čistačica, kad smo je imali, ostavljala sredstva za čišćenje.)

Odnos mog muža prema vlastitom tijelu bio je oduvijek izuzetno čudan. Pitam se: tko je to biće u nama koje se srami samog sebe? Ili ono koje odbacuje oblike koje tijelo preuzima? Činilo se da se srami radosti, kao da je pokazati osmijeh ili čvrsto zagrliti nekoga bio pokazatelj

drskosti, kao da je jedini dopušteni osjećaj bio svjedočiti osjećajima, Buda za po doma, koji jedino moli Majku Zemlju da potvrdi njegovo buđenje. A Lars nije bio budist niti ništa nalik tome: tijelo je za njega bilo opterećenje, višestoljetni teret i odbacivao je sve u vezi njega, čak i tugu, a jadan je čovjek koji odbacuje tugu. Čula bih ga kako gunda i proklinje i predodređuje namještaj, vrijeme i vozače protiv sebe. Ako bi se vratio vlažne kabanice iz kupovine novina, usprkos tišini, vibracija njegova nezadovoljstva odjekivala je kućom kao lavež već uginulog psa, cvilež koji još uvijek čujemo u uskom slušnom kanalu. Bili su to načini gušenja melankolije koju je savladavao nelagodnom svakodnevice. Ponekad bih ga čula kako priča sam sa sobom, u hodniku koji povezuje kuhinju i dnevnu sobu ili na stepenicama koje povezuju dnevnu sobu s prvi katom gdje se nalazi spavaća soba. Ako bih ga pitala "Što ti je?", odgovorio bi mi: "Ništa". Nakon toga je oklijevao jedan trenutak, jednako je oklijevao kad je trebao poljubiti sestru ili nećake, kao da je taj čin bio neprikladan za njegovo tijelo i on bi pokušao sačuvati te trenutke za neki drugi život u kojem bi širenje ruku i primanje nekoga u zagrljaj bio čin jednostavan poput otvaranja slavine vruće vode u zimsko jutro kad se pripremamo za pranje.

Ali ja sam znala i koliko ga boli svijet. Svaki put kad bi vidio neku vrlo staru osobu, na primjer. Bio je tako jedan čovjek pocrnjelog lica koji je dolazio u park i svakog je dana sjedio na istoj klupici, nastojeći zapaliti cigaretu koja je bila toliko trula da je izgledala izmišljeno. Ista stara cigareta. Puno je kašljao, promuklost je dopirala iz njegovih šupljina; u tom se starcu naslućivala neka teška bolest. Njegovo lice bilo je kvrgavo deblo drveta, a oči dvije spilje, malene i okrugle, izuzetno duboke. Ruka mu je drhtala uvijek kad je pokušao približiti cigaretu ustima, drhtala je još i više kad bi se kažiprst i srednjak konačno približili tim nagriženim usnama. S naporom i žestokom kretnjom namjestio bi požutjeli papir između kutova usana. Bilo je teško podignuti plamen šibice do vrha cigarete. Svaki je pokret imao težinu morskih mijena u zimu. Plamen je čarao oklijevajući, čovjekova ruka se tresla u bunilu bez uzroka, slijedeći drhtaje njegove ruke, vatra nikad nije dotakla vrh cigarete, a onda bi oslabila i ugasila se pred zbunjenosti starca nalik zbunjenosti djeteta, suznih očiju, uvučenih prsa ispod košulje kratkih rukava otpalih gumba koja tonu sve dublje poslije svakog pokušaja. Ponekad, kad sam prolazila pored vrta, nalazila sam mog muža kako sjedi nasuprot tog čovjeka, promatrajući ga

kao netko tko promatra Mjesec kako nestaje na vedar dan ili izgubljen cvijet na neobrađenom tlu.

U našem stanu, kao i u svim stanovima na svijetu, postoje sjenoviti i svijetli prostori. Prostor gdje je radio moj muž, malen ured s pogledom na atrij, sjenovit je prostor. Zidovi su visoki, a svjetlost dolazi kao rikošet, pa čak i poslijepodne jer je zgrada okrenuta na jug; dok je ostatak dana ured uronjen u tu neutješnu polutamu koju smo toliko puta susreli u mladosti, očiju gotovo zatvorenih u snu ili glave koja se ugnijezdila u krilu oca. Svijetli prostori su kuhinja i maleni balkon koja gleda na glavnu aleju gdje u toplijim mjesecima sadim limunski timijan i korijander koji koristim za pripremu jela. Moj muž je znao govoriti da sva moja jela imaju okus po korijanderu. Budući da je volio korijander, nije mario za to. Jednom mi je rekao da ga koristim toliko da mu je okus ostao zauvijek u ustima i da mu sve ima okus korijandera pa čak i kava koju ju je pio u *Almanaku*, kavani udaljenoj nekoliko ulica od našeg stana, gdje su studenti provodili zimu nagnuti nad knjigama i računalima. Velike kape nataknute na glave, rukavice nježno položene na stol, jedna na drugoj, možda i lagano tople od grijanja ili izložene poput umjetničkog djela u muzeju rastresenih ljudi.

Ponekad bih mu rekla: "E, vidiš, to ti je vlasac." Ili peršin ili tušanj. On bi frknuo nosom pokazujući sumnjičav osmijeh ispod prosijede brade (posljednjih ju je godina rijetko uređivao i ona je nepravilno rasla stvarajući kozju bradicu koja je stršala; brkovi su mu ponekad prelazili gornju usnu i bili su nakvašeni kad smo jeli jednu od mojih kokošnjih juha). Lars nije baš vjerovao u stvari koje bih mu ja rekla, to jest, trebao je potvrdu. Ja bih rekla: "Subota je". On bi potvrdio i pogledao u kalendar. Ja bih rekla "Pada kiša". On bi ustao iz kreveta i svojim bi tempom dotičući zid jagodicama prstiju, glazba njegovog koračanja ispunjavala je tihi jutarnji sat kad smo se probudili, išao sve do dnevne sobe i ostajao gledati kišu napolju, kapi su curile po prozorima. Tad bih i ja ustala i u kućnoj haljini prošla hodnik u smjeru kuhinje zadržavajući pogled na neuglednoj figuri spuštenih ramena i glave čudnog žirolikog oblika koji neki muškarci zadobiju kad ostare; kosa nestane s vrha glave i počinje rasti oko tog vrha u obliku nepravilne spirale što osobi daje nemaran izgled. U slučaju mog muža, odluka što učiniti s

kosom bila je teška. Ostaviti je da raste ili obrijati glavu; nijedna od tih opcija nije izgledala dobro s gustom bradom koju je odbijao odrezati. Čelav i s bradom izgledao bi kao narkoman koji je prije mnogo godina provodio jedno razdoblje spavajući pred vratima naše zgrade, pokriven kaputom i komadima kartonskih kutija. S druge strane, s dugom bi kosom izgledao kao ludi znanstvenik ili pedofil.

I tako je šišao kosu tu i tamo, ali bilo ga je teško uvjeriti da uredi bradu. Kad bi se brijač, ispunio bi mramorni umivaonik crnim i bijelim dlakama koji bih poslije ja počistila, pomalo nezadovoljna, iako mi je bilo ugodno boraviti u kupaonici našeg stana. Zidovi su bili pokriveni tamno plavim keramičkim pločicama, u istoj boji kade i umivaonika (imali smo dva umivaonika, po jedan za svakog od nas i ja sam čistila i održavala njegov) i poda. Boraviti u toj kupaonici bilo je poput boravka u akvariju, a ja sam se osjećala kao zlatna ribica. Kupaonica je bila još jedno sjenovito mjesto našeg stana. Međutim, to je bila dobra sjena, mirna tmina. Osim toga, u kupaonicama s keramičkim pločicama uvijek kaplje. Otkrila sam, s godinama, da je tamo gdje kaplje uvijek spokojno. Kapanje je Božji način da nam kaže da je prisutan. Ako ležimo u krevetu i čujemo kako kaplje u daljini, znamo da život nije naš, nikad nije ni bio naš, već se uvijek nađe u rukama tiranina koji, unutar nas, želi svijet za sebe, zahtjeva da bude vlasnik svega, da upravlja svim stvarima. Voda pravi svoj put bez ljudi, nikad nas nije trebala. Ako želi kapati, kaplje; blagoslovljeni smo jer je tamo božanstvo. Kapanje postoji samo u tišini. A tišina je božanstvo.

Tijekom godina mom se mužu pretvorilo u naviku boraviti pored prozora, pritvorenih zavjesa, promatrajući vrijeme vani. Ponekad bi se, rijetkim danima kad je padao snijeg, golubovi digli do parapeta i nemirni bi odsjeli na snijeg, gučući i zatvarajući se u jato. Lars bi ih sa zanimanjem promatrao kad bi se pojavili na balkonu. Ponekad bi otišao u ured i davao koricu vlažnog kruha i zrna kukuruza jednoj crnoj ptici koja bi tamo prolazila, ne znam je li uvijek bila ista ili je ona prva razglasila svojim partnerima vijest da na tom parapetu postoji jedan pomalo izgubljen, ali velikodušan čovjek.

Zaboravila sam reći da se s balkona gdje uzgajam bilje vide vrhovi krošanja drveća koji izgledaju kao da stupaju avenijom, s jednog kraja na drugi. Krošnje su ogromne i sakrivaju aute koji neprekidno prolaze ovim dijelom grada, kao i bicikli studenata i osoba koje se bave ekologijom. Živimo na trećem katu i ja imam vrtoglavice, rijetko pogledam dolje i ako to učinim, odmah zamišljam kako me grle krošnje jednakom nježnošću kojom nas svaki dan grli prašina. Zapravo uvijek padamo, čak i kad sjedimo, samo osjećaj padanja nije prisutan u nama u tom trenutku.

Kad sam jedno jutro trebala koristiti računalo mog muža, otkrila sam da gleda mnogo pornografije. Ne sjećam se razloga te potrebe – zasigurno nikad nisam bila ljubomorna; sumnjam čak da sam bila znatiželjna da vidim stvari koje je spremio tamo. Znam da neke žene rade to u tajnosti, kopajući po muževljevim računalima u potrazi za dokazima velike, prljave nevjere. Rade to u žurbi, kad je muž odsutan (vjerojatno u misiji nevjere!), ne shvaćajući da sumnja oduvijek postoji, od najnježnijeg djetinjstva, od prvog krika duboke nezaštićenosti koji ispustimo kad dolazimo na ovaj svijet ričući se, i od trenutka kad nam prvi val kisika ispuni pluća, ta čudesna izvorna silovitost – da, sumnja se rađa tad, podmukla sumnja da postoji rana za koju nema lijeka, od tog prvog trenutka pripremamo se da svijet postane ono što u njemu toliko želimo vidjeti. Ako smo radosne osobe, vidjet ćemo radost; ali ako smo nepovjerljivi i želimo vidjeti nevjeru naših muževa, vidjet ćemo, dakle, nevjeru naših muževa. Ili želimo samoću, a ona nas udari čekićem po glavi. Ili beznađe. Ili poraz. I u neko doba više ne znamo živjeti bez te patnje i ona se produljuje, produljuje, produljuje: želimo, zapravo, nastaviti tako kako smo počeli jer ne poznajemo drugi način življenja, imamo u sebi vječno prisutno dijete, dijete koje želi otkriti tajne i kovati zavjere po tihim hodnicima sjećanja, govoreći nam: ne vjeruj, ne vjeruj. Pronalazimo, potaknute u našim dječjim srcima, tajne odraslih, to razočarenje koje je uvijek bilo unutar nas, čekajući da se pokaže. Pojednostavljeno: stvaramo svijet. To je jednako snu: izmislimo ga i poslije ga živimo kao da smo njegovi bespomoćni likovi.

Ali da nastavim. Nisam otišla na njegovo računalo zbog ljubomore, ako sam ikad i bila ljubomorna, u što sumnjam, to sigurno nije bilo zbog Larsa, jer smo počeli hladnih glava svjesni naših golemih ograničenja. U određenim vezama nema mjesta ljubomori, jednostavno ne postoji. Promatramo voljenu osobu kako promatra željene objekte i raduje nas sramežljivost, lagano okretanje glave, prijatvorni osmijeh i ništa više. Ni jedan osjećaj osim ogromne

bezazlenosti. Moj je muž za mene bio rijedak primjerak koji sam voljela promatrati i s kojim sam se rijetko uplitala. Crna ptica u bijelom kavezu. Tijekom prekapanja po njegovom računalu koji je, mislila sam, on rijetko koristio (nalazio se položen na malom pisaćem stolom koji se nalazio desno u uredu), pronašla sam datoteke i filmove. Bilo je nehotice. Pritisnula sam tipku miša i odjednom su se pojavile dvije mlade djevojke koje se grle. Kratko nakon toga leže na krevetu i ližu se. Obje su vrlo lijepe, a jedna ima lažne grudi. Nijedna ne gleda prema kameri niti daje do znanja da zna da kamera postoji; tamnoputa miluje lažne grudi manje tamnopute djevojke i poslije toga, u nespretnom *close-upu*, vlažni i izbrazdani jezici, bočni dijelovi satkani od gnojnog tkiva koji se ponekad čine dlakavima u našim ustima. Prekinula sam film. Srce mi je brzo kucalo, a usta su mi bila suha. Bilo je tri popodne ili možda manje, Lars je izašao u šetnju, i bez da sam primijetila, kao da sam jedna od onih nesretnica koja predviđa budućnost, krenula sam slušati kako bih čula vraća li se. Nitko. Unutar ove mape imao je najmanje stotinjak filmova. Otvorila sam neke. Bilo je tamo muškaraca sa ženama, muškaraca s dvije žene, muškaraca s tri žene i žene s dvije ili više žena. Zajednička stvar svih filmova bila je dob djevojka, sve vrlo mlade ili prividno vrlo mlade. Potaknuta nevjerojatnom zatečenošću, zamišljajući Larsa naizgled lišenog pohote, u rupičastoj majici kratkih rukava ispod smeđe pletene veste, mnogo puta u čarapama ili papučama po cijele dane, otvorila sam internetski preglednik, zavirila u povijest i istog trena se pojavila velika količina stranica posvećenih izlaganju ženskih tijela koja su izgledala kao tijela u čudnom pubertetu, kao da su ostarjela lica bila tužni dodatak tijelima na koje vrijeme nije ostavilo trag.

U jednom od videa koji sam pronašla u toj mapi, žena koja nije mogla imati više od dvadeset godina izlazi iz uske zgrade šarene fasade, smještene u jednom od onih gradova istočne Europe koje sam davno posjetila i svi mi se miješaju u glavi. (Još ni danas ne mogu razlikovati suhi snijeg u veljači u Hyde Parku od mirisa željeza na željezničkoj stanici u Józsefvárosi, od okusa meda u rakiji i načina na koji je taj okus rastopljen u gorčini duhana bio ugodan prije spavanja. Posjetili smo ove gradove kad su tvoje knjige bile tamo objavljene i iz nekog razloga sam sve zaboravila i sjećam se tih stvari, ali ne mogu im odrediti mjesto, da me pitaš ne bih mogla reći koje je bilo koje.) U videu djevojka izlazi iz zgrade u jednom od ovih gradova, možda je to mogao biti Prag kojeg nikad nismo posjetili, i šeće po ulici u pratnji kamere koja je snima iz suprotnog smjera. Visoka je i ima dugu raspuštenu kosu, pramenovi kose putuju za njom i imaju vlastiti život (kakav ogroman klišej!), ali onaj koji snima više je zainteresiran za obline djevojke čije je lice čudnovato nezainteresirano, jedno od onih lica koje

vidimo kroz prozor kafića ili na ulasku u poreznu upravu i s kojima podijelimo tek činjenicu dosade.

Kad sam vidjela taj video nešto se u meni upalilo, neka neočekivana vrućina, kao da su upalili plamenik ispod mojih stopala, blagi senzualni val oblikovan strahom. Izgled cure mogao je biti moj prije četrdeset godina. Uspravna i ukočena djevojka koja ima teškoća u hodanju bez zamornog osjećaja da je gledaju, odmjeravaju, pokušavaju upamtiti – pitajte bilo koju imalo privlačnu ženu koja ima manje od četrdeset godina i ona će vam reći da se na ulici osjeća kao goli model uspravnih grudiju, prevelikih za mršavo tijelo, tanašnih nogu i strašnog tereta gledanja naprijed kako se ne bi suočila s promatračima.

Danas, zahvaljujući godinama i bucmastijim nogama, mekanom tkivu na rukama, vući gravitacije – promatrači su nestali, a ja sam ta koja ponekad u supermarketu ili na izlasku iz teretane ili bara krenem gledati, usred bijela dana, tijela mladih muškaraca ili žena na vrhuncu njihove zategnutosti. Dođe mi da se smijem. Željela bih im reći da opuste ramena da vise i da se prestanu brinuti za zatezanje čeljusti ili grudiju; sve staje, sve gubi sjaj; u našoj je prirodi da se tako dogodi.

Osjećam, dakle, stari strah da sam bila ta djevojka. U filmu ona šeće niz ulicu, susrećući se s ostalim ženama i muškarcima, (jedan muškarac se okrene kako bi joj pogledao u stražnjicu) a zatim skrene korak i uđe kroz vrata zgrade koja ne može biti udaljena više od 100 metara od one iz koje je izašla. Slijedi očiti rez u snimanju što se vidi po satima koji se pojavljuju u digitalnom obliku u gornjem lijevom kutu ekrana. Djevojka se iznova pojavi na ulici u 11:49 i čini se da plače. To je taj osjećaj koji ostaje, jednom kad se njeno lice, ponešto neprepoznatljivo zbog udaljenosti, učinilo tamnijim, i imala je taj oklijevajući izgled nekog tko želi obrisati suzu dlanom, ali to ne učini, i umjesto toga podigne nježno vrh prsta do gornjeg dijela obraza u iščekivanju kad suza odluči pasti. Film prati djevojku nazad do polazišnog mjesta. Snimatelj je iznova više zainteresiran za njene obline i zbog toga je lice skoro zanemareno u korist grudi koje se tresu ispod crne potkošulje i traperica pripijenih uz mršave bokove.

Nakon toga, slijedi zanimljiv trenutak – bio je to trenutak koji me uplašio, kao da sam odjednom čitala sadašnjost u svijetlu prošlosti koja čak ni nije bila moja; trenutak u kojem, koristeći svoj vlastiti ključ za ulazak u zgradu, djevojka okrene glavu i gleda ravno u kameru, trenutak u kojem sam ju otkrila i u kojem je ona otkrila mene. Ono čega sam se bojala u tom pogledu nije bila činjenica što je ona pogledala u kameru, već činjenica da je primijetila da je pohlepno promatram. U kojem trenutku otkrijemo drugoga? Nekažnjeno promatrana, osoba je

tek meki otisak spaljen na fotografskoj ploči naših očiju. Otkrijemo drugog kad on otkrije nas, i bivajući otkriveni, otkrivamo sami sebe. Nije li to ono na što riječ upućuje? Ot-kriti. Skinuti ili maknuti veo neznanja. Kad Eva ugleda Adama po prvi put, u tom pogledu vidi sebe samu – gdje je ranije bila samo svijest, sad je svijest o sebi, početak odvajanja.

I zato, sve gori.

Ubrzo nakon što je Lars nestao, srela sam susjeda koji danas živi u potkrovlju. Mlad i sramežljiv čovjek koji ulazi i izlazi iz zgrade s biciklom i nakon toga ga nosi do podesta na prvom katu gdje su dvije vaze s umjetnim cvijećem; običava ostaviti bicikl naslonjen na zid, zavezan lancem za stabljike biljka. Srela sam ga u *Almanaku* krajem siječnja. Ljudi su hodali ulicama u vjetrovkama i rukavicama, ledeni vjetar podmuklo je prodirao u prostor između tijela i odjeće. Prozori kafića bili su zamagljeni. Ušla sam i zapazila ga kako sjedi za stolom pored prozora. Naručila sam kavu na šanku. Djevojka koja me poslužila nije me ni pogledala; sve je obavljala pogleda spuštenog na tipkovnicu kase. Laganim okretom glave obavijestila je momka koji je bio odjeven kao barista da želim kavu s mlijekom. Momak se naglo okrenuo prema aparatu za kavu, a on je ispustio dim pare unutar metalne posude. Otkopčala sam kaput. Ispod su bile moje ženske obline u odmaklim godinama, te grudi poražene gravitacijom i široki kukovi. Iz mladosti sam sačuvala mršava ramena i ruke još uvijek duge i mekane, vene u njima su kao gorski lanci krvi koji prolaze po člancima prstiju sa samo nekoliko bora – i dalje imam ruke žene od četrdeset godina. Sviđaju mi se. Prilikom skidanja rukavica, promatrala sam svoje ruke dok je barista servirao kavu s mlijekom u velikoj bijeloj šalici. Pogledala sam iza i primijetila susjeda koji je sjedio za stolom, udubljen u čitanje knjige. Pomislila sam: a da mu se pridružim?

Približila sam se i pitala sam ga mogu li sjesti za njegov stol. Trebalo mu je nekoliko sekundi da me prepozna. Možda je u tim sekundama razmišljao o pehu kojeg je imao jer je bio okružen mladim licima studentica, a on je na lutriji osvojio ženu mojih godina. To moje tumačenje se brzo pokazalo glupim. Vjerojatno je u tom trenutku samo u svom pamćenju tražio podudarnost mog lica s bilo kojim licem koje je sličilo mojem – u potrazi za iglom u plastu

sijena, za kapljicom vode u slapu stvari koje imamo u glavi. Sjela sam prije nego sam ga pustila da odobri moj zahtjev.

"Susjedi smo", rekla sam mu i nasmijala se.

Još uvijek imam lijep osmijeh čvrstih, bijelih zubiju, bez ijedne bolesti koje napadaju usta starijih osoba.

"Ah", odgovorio je. "Naravno. Oprostite, bio sam smeten."

Razgovarali smo malo o trivijalnim stvarima. U nekom je trenutku skinuo naočale i mogla sam vidjeti umorne oči osobe koja malo spava. Zove se Xavier i odnedavno živi u našoj zgradi. Ima izduženo lice i izbočen nos, označen pri vrhu tragovima naočala; usne tanke i nervozne, ponekad drhte kad priča, možda on to ne opaža, ali daje mu neku čar, kao da je sramotu koju se toliko trudimo sakriti u stvarnosti nemoguće sakriti, kad mu ne drhte usne, tad drhte riječi koje izlaze iz usta nerazgovjetne, ili lakat koji lupi o vrata. Mladi ljudi više pate od toga srama postojanja; sama činjenica da ih se gleda izaziva nehotečno stezanje mišića. To je smetnja koja počinje vrlo rano i koja se može s godinama pogoršati ili naprotiv može se izoštriti i vući do odrasle dobi. U ozbiljnijim slučajevima neke se osobe srame toga što jesu čak i u starosti, kao da je to što jesmo objekt pomnog promatranja za nekog tko nismo mi sami; kao da se netko zanima za nas na taj neumjeren način.

"Kako je Vaš muž?", pitao me.

Nisam mu mogla reći istinu. Pogledala sam kroz prozor i primijetila dijete koje je bilo odjeveno kao eskim, u vjetrovku od glave do pete koja mu je zakrivala lice, pogleda uperenog u hidrant.

"Oh. Vani je," slagala sam.

"Nisam mislio da je on osoba koja voli putovati."

"Ponekad putuje. "

"Poznajem ga iz knjiga," rekao je on.

Dijete se udaljilo od hidranta i brzim se korakom vratilo roditeljima. Maleni su prsti u rukavicama pronašli dlan muškarca.

"Djeca se lako prepuštaju," rekao je.

"Molim?"

Promatrao je dijete na drugoj strani ulice, a ja sam komentirala da djeci ne smeta vođenje za ruku. Ona su poslušna.

"Da," složila sam se. "Ona znaju da ovise o toj osobi ili o tim osobama i da sama neće stići daleko. Ostala bi sama na ulici plačući izgubljena."

"A mi odrasli smo već drugi slučaj," reče on.

"Svakako jesmo. Na određeni način ta nas mala iskustva obilježe za cijeli život, ne mislite?"

"Zašto?" pitao je.

Ako u djetinjstvu imamo jamstvo da će naši roditelji biti tamo kad prestanemo biti zadubljeni u hidrant, odrastemo i postanemo sigurni u sebe.

"A ako nije tako?"

"Ako nije tako," odgovorila sam, "nastavimo cijeli život gledati u hidrant sa strahom da ćemo, ako ga prestanemo gledati, shvatiti da smo izgubljeni u svijetu gdje nema nikog da nam pomogne."

Moje ga je razmišljanje nasmijalo. Zatvorio je rukom šalicu čaja, možda da bi spriječio toplinu da pobjegne. Ja sam uzela svoju šalicu s obje ruke, obavivši je, i, umjesto da popijem, primaknula sam je i udisala aromu kave. Bila je ugodna na dodir, mirisala je na zimska jutra poput ovog u kojem živimo.

Primijetila sam da je knjiga koja je ležala na stolu bila *Dnevnik Etty Hillesum*. Kasnije tog dana otišla sam u Larsov ured i pronašla primjerak te knjige koji je kupio prije mnogo godina, na naslovnici fotografija Etty u mlađim danima, znatiželjna Židovka s naušnicom s dva privjeska na lijevom uhu i cigaretom u desnoj ruci. Otvorivši je, tražila sam rečenicu koja će me inspirirati i pronašla sam ovu: "*Čovjek treba uspjeti živjeti bez knjiga i bez ičega. Uvijek u nekom djelu mora postojati vidljiv komadić neba i dovoljno mjesta oko mene da se moje ruke mogu sklopiti za molitvu.*"

"Sviđa Vam se?" pitala sam ga, pokazujući na knjigu.

"Koliko mi se može sviđati", odgovorio je. "Ima unutar nje mnogo boli koja sa stranica prelazi na nas."

Objasnio mi je da je student teologije na fakultetu. Dok mi je prepričavao par priča o studiju, osjetila sam ledeni vjetar s ulice kako prolazi kroz slojeve odjeće od početka vrata do kraja potiljka i skoro sam se naježila, a nakon toga vjetar se povukao jer je netko tko je upravo ušao zatvorio vrata kafića. Xavier je, kad je pričao, nataknuo naočale na nos i nakon toga ih opet skinuo. Imao je, doista, oči kratkovidne osobe, pomalo zatvorene i zamišljala sam ga odjevenog u crno sa svećeničkim kolarom oko vrata. Mora da je shvatio moju rastresenost jer je prekinuo monolog i vratio se laganom srkanju čaja. Ostala sam malo smetena.

"Teologija," rekla sam. "Hm. Uvijek sam smatrala čudnim što ljudi posvećuju toliko vremena izučavajući nešto što ne može biti izučeno."

Činio se zainteresiranim.

"Ne razumijem što želite reći," odgovorio je.

Smjesta sam se pokajala. Osjetila sam kako mi se u prsima rastvara iznenadna neizmijerna razdraženost i pokušala sam zaobići tu pogrešku.

"Teologija je studij o Bogu ili se varam? Možda se varam. Može li se Bog izučavati?"

Okljjevaao je kao da sam jako naivna ili jako glupa.

"U tom smislu ne može, imate pravo. Bog je uvijek subjekt, nikad nije objekt. Dobro, ako je želimo nekako opisati, reći ćemo da je teologija studij o ljudima pred Bogom."

"Gdje je, dakle, Bog?" pitala sam. "Hoću reći, gdje ga možemo pronaći? Gdje ga čovjek može pronaći kako bi mogao biti pred njim i od tamo ga izučavati?"

"To je teško pitanje za tako hladno jutro," rekao je Xavier.

"Znam."

"Čemu sve to zanimanje?"

"Naučila sam biti znatiželjna. I možda će biti nemoguće pitati Vas to na stubištu zgrade."

Xavier se složio i spustio je pogled u krug čaja boje lješnjaka koji je na površini šalice reflektirao svijet koji površine tekućina reflektiraju, koji je ovaj svijet, ali bez čvrstine koji mu naše oči daju.

"Vjerujem da je potrebno biti strpljiv," rekao je. "Ako smo strpljivi, Bog će nas naći. Jedan dan smo dirnuti time, a drugi nas već napusti. I tako se rodi nemir. Tražimo ga svugdje i ne pronalazimo Ga. Mi smo kao djeca koja gledaju hidrant i zamijene ga s Bogom. Budući da se ne očituje, okrenemo leđa i zaboravimo na to što smo tražili, na to što ne može biti pronađeno; proglasimo se izgubljenima ne primijetivši da je, naposljetku, bio tamo cijelo vrijeme, na tom mjestu gdje se više ne možemo vratiti, mjestu bez povratka.

"Koja zbrka," rekla sam.

"To je paradoks Boga. Paradoksi obično jesu zbrkani."

"Mjesto gdje se više ne možemo vratiti," ponovila sam.

"Da. Vrijeme sjaja u travi, kako je Wordsworth napisao."

"Oh," uzviknula sam. "Postoji film tog naslova."

"Pa da," potvrdio je Xavier. "S Natalie Wood."

Nastavio je:

"Pitali ste me gdje je Bog. Ako Vas to tješi, On je u praznom prostoru koji postoji između nas i hidranta. Ali, budući da ne vidimo prazan prostor, nismo sposobni vidjeti ga, vidimo stvari koje su u prostoru, ali ne vidimo prostor sam po sebi, vidimo telefon, vidimo čašu punu kemijskih olovaka, kalendar, svijećnjak na stolu, to je kao da ne vidimo ništa i kao da vidimo sve u isto vrijeme. Nema smisla, znam. Kad bi imalo smisla, to bi bilo za svakoga."

Nasmijala sam se i osjetila da je pogreška poništena. Na kraju krajeva, ja sam laik što se tiče religijskih tema. Najbliže što sam bila Bogu bilo je jednom kad sam se vraćala kući od šogorice nakon neobuzdane rasprave. Bila sam prisiljena zaustaviti auto jer je nešto počelo tonuti u unutrašnjosti mog tijela, nešto što nisam poznavala, odjednom sam se pomaknula, bio je to osjećaj čistog terora, kao da sam ja cijela isparila na mjesto bez kraja koje postoji unutar nas, i u tom trenu – ako je to Bog ili nešto slično njemu – u tom trenu, približio mi se osjet ili sigurnost, kao da su se um i tijelo ujedinili, kao da je taj pad u beskonačnost, to napuštanje bilo privid neshvaćanja da već jesmo i da smo oduvijek bili u rukama koje nas tješe.

Odsustvo mog muža vrlo je osjetno u stanu. Kažemo da je samoća kad smo sami, ali samoća je snažna prisutnost nas samih u stvarima koje nas okružuju. Vidi te vaze na balkonu bez biljaka, vidi neuredno složene jastuke na sofi, vidi obiteljsku fotografiju na komodi pored kreveta, vidi krevet i prazno mjesto u njemu, vidi izgužvane plahte, sve smo to mi, sve to udiše naše udisanje i svemu tome su podareni naši osjećaji i zbog toga nikad nismo sami jer smo puni nas, i to je ono što samoća čini, ispunjava cijelo naše postojanje i ako nas uhvati melankolične ili poražene, sve je, dakle, melankolija i poraz, bez ikoga da nam podari stvari druge boje. I, ako je tako, i ako sam bez Larsa, vaze na balkonu bez biljaka, neuredno složeni jastuci na kauču, obiteljska fotografija na komodi i prazan dio kreveta su također odsutnost Larsa, sve je moj muž, od trenutka kad ustanem do trenutka kad legnem, sve je njegovo neporecivo neprisustvo.

Lars je pisao s nogu jer su ga boljela leđa i kad je našao taj unutarnji parapet koji se savršeno prilagođavao visini njegovih ruku, otkrio je da se, ako se drži manje-više uspravno, bol spušta od leđa na noge i, u kasnijim godinama, u stopala. Običavao se šaliti i govoriti da je ovu ili onu knjigu napisao listovima ili petama, ovisno o tome koji je dio tijela duže podupirao njegovu težinu. Promatrala sam Larsa kroz 15 godina kad je pisao svaki dan (između 1979. i 1994.) i danas sam sigurna da je njegovo tijelo bilo temeljni dio procesa, možda čak i najvažniji.

Uvijek sam primjećivala da je u određenim razdobljima hodao uspravnije nego u drugima. Ponekad, kad bih ga našla nalakćenog na parapet spuštenog trbuha, znala sam da knjiga prolazi kroz manje sretno razdoblje i da u njoj nije bilo puno žara, poput stanja umiruće životinje, znala sam da je to teško razdoblje. Tih je dana bilo nepotrebno pokušati prodrijeti kroz veo tjeskobe: vraćala bih se iz ureda, večerali bismo u tišini i on je spavao isprekidano trzajima, napadajima bijesa i povremeno zvučnim psovkama izgovorenima u ponoć, plašći sove, da bi kasnije usnuo ostavljajući iza sebe taj težak teret (psovka je riječ koja povrjeđuje, prepuna odjeka, upotrijebljena lukavo da bi se privremeno oslobodi- boli, dajući je onome koji je blizu). U boljim danima, u onima kad je pisanje teklo, išla bih u ured pozivajući ga na večeru i pronalazeći ga u prirodnoj pozi uspravnog čovjeka, onoj koja otkriva vatru koja briše mrak, polirajući ga tako dugo dok ne bi pronašao dijamant – tih dana sam bila zadovoljna kad sam ga vidjela u toj pozi, ruku uravnoteženih na trbuhu, prstiju koji agilno prolaze tipkama pisaćeg stroja, lice iz profila savršeno poravnato s papirom, uspravnih ramena. Lars bi ponovno hodao uzdignute glave i spavao bi primjereno od ponoći do sedam i petnaest. Budio se puno prije

mene, sam bi pojeo doručak (tragovi mrvica tosta na kuhinjskom elementu) i u osam je već radio.

Primjećujem pristranost svojih priča kad se vraćam unatrag i ponovno čitam nekoliko poglavlja. Ne želim da se iz svega ovoga shvati da je Lars bio nepodnošljiv ili lišen smisla za humor. Ako me nešto pogađa, to su bolne uspomene udovica poznatih – jadikovke koje optužuju muževe koji su već mrtvi ili napokon pospremljeni na policu bespotrebnih, da su bili agitatori sve sramote i uzrok svog zla. S jedne strane, Lars nije poznat; ima svakako puno čitatelja pa čak i nekoliko stotina onih koji, prateći njegov put, neumorno mole za još jednu knjigu, budući da su godine neprestanih objavljivanja sada u puno manjoj mjeri nego godine šutnje koje slijede nakon toga, ali ne možemo reći da se radi o javnoj ličnosti. Dobio je nekoliko nagrada i sudjelovao je preko svoje volje u jednoj sezoni televizijske emisije u kojoj se raspravljalo o temama filozofske i književne prirode. Bio je dobro plaćen, a program se emitirao svake dvije nedjelje i puno ga se ljudi sjeća iz tog vremena, visok i nespretan tip, neuredne brade, koji je uvijek imao ovratnik košulje izravnat ispod sakoa i čije se otežano disanje čulo preko glasa voditelja. Jednom sam ga pitala ima li tamo na televizijskoj postaji netko tko bi mu pomogao urediti se, a on je odgovorio da ima šminkerica u jednoj sobici, ali mu je bilo žao te gospođe jer je stara i jer ju je pronašao kako spava na stolici pognute glave pa je tako on ostao stajati pred vratima te sobice, slušajući gospođu kako hrče otvorenih usta, čekajući da prođe vrijeme, vrijeme koje je potrebno da bi se netko našminkao, a nakon toga produžio do studija bez šminke.

"Zato se tako sjajiš na televiziji," prokomentirala sam.

"Izgledam kao Ljudska Baklja," odgovorio je.

Nasmijali smo se toj besmislici i otišli leći. Sjećam se da smo te noći vodili ljubav, moj Lars i ja. Popela sam se na njega i kad sam osjetila da je blizu, poigrala sam se njegovim dlakavim bradavicama, znajući da će to pojačati njegov užitak. Koliko smo tada imali godina? Ja četrdeset i dvije, a on, četrdeset i pet? Od toga je prošlo više od dvadeset godina.

Jednom sam, oko Božića, stigla kući s posla i pronašla kutijicu čokoladnih patuljaka na kuhinjskom stolu. Jedan je bio odvojen od drugih i pojedena do pola, nedostajala mu je glava. Donji dio tijela patuljka koji je tamo ostavljen, napola rastopljen, pored držača za salvete, bio je toliko smiješan da sam se počela nekontrolirano smijati. S kraja hodnika čula sam Larsov

smijeh koji je sudjelovao u šali i smijali smo se zajedno jadnim čokoladnim patuljcima koje su prodavali u supermarketu.

Druge godine, ne sjećam se točno koje, recepcionar mog ureda počeo je skoro svakodnevno primati termine za sastanke od osoba koje se nikad nisu pojavile. Nazvale bi, dale ime i kasnije, kad je došlo vrijeme, ne bi se pojavile. Budući da se to događalo toliko često, otišla sam provjeriti imena tih pacijenata-duhova koji su, tijekom tjedna, tamo lutali u tišini, ali nijedno od imena nije u meni probudilo nikakav osjećaj prepoznavanja. Jednog dana kad sam doručkovala, (i ne mogu ne spomenuti da sam lijegala zabrinuta zbog situacije) primijetila sam na novinama koje je Lars ostavio pored svog tanjura, hrpicu mrvica tamo gdje je odložio nedovršeni tost. Novine su bile otvorene na stranici s osmrtnicama. Teret novina otvorenih na tim stranicama doveo me do promatranja kvadrata i pravokutnika gdje su se nalazile obavijesti o sprovodima, neki bez, a neki s fotografijom, generalno slabe kvalitete jer su okinute prije mnogo vremena kad su umrli bili mladi, puni života koji im puše u grudi. Primijetila sam dva imena koja su mi zvučala poznato. Nisam odmah shvatila zašto su mi zvučala poznato pa sam nastavila jesti žitarice s jogurtom iz šalice. Kroz poluotvoren prozor ulazilo je jedno od onih jutara s početka proljeća u kojem je sve previše krhko da bi ostalo, čak je i svjetlost neodlučna i prepire se s tamom – naša kuhinja je okrenuta na istok, ali, ponekad, čak i u tim jutrima, koja već nose sa sobom obećanje ljeta, mrak se ulijeni i ne želi izaći. Kad sam dovršila pahuljice, shvatila sam razlog: to su bila imena dva pacijenta-duha. Ustala sam, još uvijek sa šalicom prljavom od jogurta u ruci, i otišla sam tražiti novine od dana ranije koje je Lars čuvao na stolici pored perilice rublja i otvorila sam stranice s osmrtnicama. Pronašla sam druga imena koja sam prepoznala. Vratila sam hrpu novina na stolicu i krenula ga tražiti. Nije bio u uredu – kroz otvoreni prozor koji gleda na atrij dolazio je dalek zvižduk. Pronašla sam ga u kupaonici kako stoji pokraj svog umivaonika, stopala udobno smještenih na tepih od kanapa mornarsko plave boje. U desnoj ruci držao je plastičnu britvicu i nježno je brijao bradu. Htjela sam mu nešto reći, ali sve je već bilo rečeno: moj muž se vratio kako bi se suočio sa mnom, djetinjastog izraza lica s kojim je molio za moje suosjećanje. Taj dan sam izašla bijesna na posao i kad sam bila na pola puta, prelazeći trg S. u smjeru centra, počela sam se smijati na isti način kako sam se smijala svim jezivim Larsovim anegdotama. U dubini su to bile djetinjaste geste nekog tko traži suučesnika u nevoljama, geste prepune morbidne nježnosti nekoga tko se ne boji igrati s dvije vrlo važne stvari, čokoladom i smrću.

1992. putovali smo u Pariz na poziv izdavačke kuće mog muža u Francuskoj *Actes Sud* za sudjelovanje na nekim književnim događajima i, kad smo stigli u hotel, primijetili smo da je jedan od momaka koji je prevezio prtljagu u sobe imao mehaničku ruku s hvataljkom na kraju kako bi je mogao uhvatiti. Momak je izgledao kao Sjevernoafrikanac i bio je lijep kao skulpture u starom gradu Krfa. Moj se muž odmah zaljubio u njega. Tijekom večere u malom bistrou u ulici Rue des Belles Feuilles pričao je bez prestanka o nesreći i ljepoti portira, pohvaljujući elegantnu uniformu hotela, sako na preklop s crnim gumbima, visok šešir, kožnu rukavicu na desnoj ruci, hvataljku umjesto lijevog dlana. Bez obzira na to koliko sam se trudila odvratiti ga od tih misli, Lars se vraćao njima bez odgađanja i zamišljao je život momka: na kojoj strani spava, drži li zdjelu juhe hvataljkom, makne li ruku kad vodi ljubav? Možda je ta ruka koristan instrument kod vođenja ljubavi ili vrlo erotična stvar! I kako ju je izgubio? Dijabetes. Rak. Problemi s cirkulacijom. Gangrena u djetinjstvu. Je li moguće roditi se bez ruke? Ima ljudi koji se rode sa šest prstiju na nozi. Lars. Lars. Lars. Da? Već je kasno, pala je noć, trebamo poći, gospoda žele zatvoriti. Zapravo nas je vlasnik bistroa gledao iza šanka ozbiljnošću nekog tko nestrpljivo čeka.

Sljedeće jutro moj muž nije oklijevao i pitao je portira kako je izgubio ruku. Odgovorio je, pomalo posramljeno, ali i ponosno da ju je izgubio zbog korištenja injektabilnih droga. Lars je htio znati zašto ima hvataljku umjesto prstiju. Zato jer je ruka s prstima skupa, za razliku od ruke s hvataljkom koju pokriva zdravstveno osiguranje. Nakon nekoliko tjedana moj je muž istražio u privatnoj klinici koliko košta umjetna ruka, koliko košta proteza i poslao je u hotel u Parizu ček s točno tim iznosom.

Tijekom dugih šesnaest ili sedamnaest godina kad nije pisao (razdoblje kad se Lars, između ostalih beskorisnih stvari, posvetio asketizmu), moj se muž pretvorio u zakrivljenog čovjeka. Uvijek zakrivljenog ili u padajućoj krivulji, ako se to može tako nazvati. U to mi se vrijeme činilo da držanje nije bila posljedica toga što više nije stajao pored parapeta prozora, već toga što je neka stvar u njemu uništena. U potrazi za razlozima prekida pisanja, manje pozoran čitatelj ne bi mogao pronaći ništa. Ni jedan razlog više sile. Ali svakako bi se primijetilo, ako bi se tome posvetilo, da su zadnje knjige mog muža bile progresivan poziv na tišinu. Djela velikog obujma prevladavala su u drugoj polovici tridesetih godina, a početkom četrdesetih svjedočili smo postupnom smanjenju broja stranica i poglavlja, naposljetku u

Mirnim vodama i *Poderotini* ni poglavlja ni neki drugi oblik razdjele više nisu postojali, čak skoro nisu ni postojali odlomci: tekst je uvijek tekao uz oskudnost pravopisnih znakova. Nisam pročitala *Mirne vode*, ali sam pročitala *Poderotinu* dva puta i priča me uzrujala jer vjerujem da sam svjedočila njezinom nastanku.

Dogodilo se to par mjeseci nakon epizode s portirom bez ruke. Bio je siječanj 1993. i Larsov otac je slavio sedamdeseti rođendan. Budući da je to je bio važan datum, a moj svekar je bio bolestan jer je patio od osteoartritisa s degeneracijom intervertebralnog diska koji ga je smjestio u invalidska kolica, rođendanska zabava bila je u društvenom klubu u sjevernom dijelu grada, nesumnjivo mjesto promatrano izvana – niska kuća skrivena iza dvije slabo obrezane živice – ali u unutrašnjosti je bilo neke raskoši. U glavnoj sobi nalazio se dugačak bar od crnog mahagonija, okrenut prema unutarnjem vrtu krovnim prozorom, a u sredini je fontana s dva kamena kerubina. Budući da smo stigli rano te je zbog toga bilo malo ljudi u klubu, umirujući je zvuk vode odzvanjao prostorijom, što je godilo Larsovu ocu. Razrezali smo rođendansku tortu u drugoj prostoriji: ruka sedamdesetogodišnjaka Lassea drhtala je kad je uzeo nož kako bi narezao tortu i na kraju se umiješala kćer Lara. Ona je dovršila posao i marljivo raspoređivala kriške prisutnima na plastične tanjure koji su se savijali pod težinom torte. To je bila jedna od osobina Lare: potreba da ispravi stvari koje još uvijek nisu pošle po krivu, uzimajući u svoje tjeskobne ruke ispravljanje tuđih nedostataka. Zamišljam je kako u djetinjstvu neprekidno ispravlja Larsovu nepažnju iznova i iznova, pretvarajući ga u nesposobnjakovića.

Svaki put kad bih se približila Lasseu u invalidskim kolicima, osjetila bih njegov miris starca: tijelo u raspadu, tijelo koje treba oprati ili loše oprano tijelo. Možda se u određenom trenutku života tijelo pretvori u kvrgavo drvo krošnje tako guste da voda više ne može prodrijeti kroz nju ili se možda kućna medicinska sestra koju je Lara zaposlila kako bi se brinula o ocu, djevojka iz Venezuele koja se zove Alma, nije htjela posvetiti kupanju gospodina u tim napredovalim godinama propadanja. (Lasse će umrijeti sljedeće godine.)

Priča *Poderotine* počinje na rođendanskoj proslavi vrlo sličnoj ovoj. Zanimljivo, u knjizi se žena protagonista zove Alma (lagala bih kad bih poricala da me paralela koju je Lars povukao između mene i medicinske sestre njegovog oca nije smetala ili barem živcirala. Međutim, pretpostavka da je protagonist ove priče moj muž također se pokazala pretencioznom, budući da svi znamo u kojoj mjeri i koliko gorljivo romanopisci poriču ideju autobiografije u svemu što napišu.) Iako se ispočetka čini da knjiga govori o nevjeri, *Poderotina* je zapravo priča o Almi u o posljedicama stanja ogorčenja koje kroz stranice

prerasta u bijes koji uništava sve oko sebe. Kad sam rekla da sam gledala rađanje ove knjige, ono što sam u stvari htjela reći da je sve skoro bilo, ali nikad zapravo nije bilo, da su napisane stranice zamišljena reakcija na događaj koji se mogao dogoditi. Sigurna sam da moj muž nije bio dio nevjere opisane u romanu; ali je moguće da ju je potencijalno proživio, da je ovo što se dogodilo na toj rođendanskoj proslavi, uistinu, ostavilo u njemu sjeme prevare.

Što se tiče stvarne rođendanske proslave, sjećam se da je oko sedam popodne u prostoriji zavladao topao krik kao da je sve spavalo. Bili smo u klubu oko dva sata, a tanko je svjetlo dana s kojim smo stigli u potpunosti ugaslo i noć koja se postavila na krovni prozor obdarila je biljke i kožu divljom rosom. Stari Lasseovi prijatelji, ujedinjeni u skupinu koja šapće, pričaju priče o prošlosti ili se žale na sadašnje boli; rodbina tu i tamo pokušava izbjeći one koji im se manje sviđaju. Bilo je četvero ili petero djece koja su sjela na pod i još jedno koje se pored stola s pićem igralo lutkom od plastelina. Približila sam se toj djevojčici, kćeri daljnjeg rođaka mog muža, i pitala sam je kako se zove jer se nisam sjećala; ali mala me, stjerana u kutu, samo gledala velikim kestenjastim očima koje su molile za nježnost – i brzo ih je spustila na lutku od plastelina kojoj je u međuvremenu otpala glava koja se nastavila kotrljati po podu u nadolazećim satima.

Uzela sam čašu vina sa stola i otišla se priključiti jednom krugu osoba. Pijuckala sam: imalo je okus po pijanoj gnjecavoj trešnji. Ne sjećam se točno tko je bio u ovoj skupini, ali znam da su se Lara i muž (koji je u to vrijeme uvijek hodao s fotoaparatom oko vrata) slagali s riječima najstarijeg čovjeka velike sjede brade i sakoa sa zlatnim gumbima čiji je neprestano ogorčen ton glasa bio dovoljan da se iznerviram. To je bio jedan od najstarijih Lasseovih prijatelja, kršćanski demokrat iz vremena vojne akademije. Iz nekog razloga koji sam zaboravila, čovjek je stao u obranu nasilja nad životinjama, pogotovo nad psima.

“Trebamo ih tući,” rekao je čovjek. Dobro ih izbičevati da se vidi tko je gazda.

"Naš uvijek radi istu glupost," rekla je Lara. "Voli žvakati naslon sofe. Neki dan sam ga pošteno izmlatila. Pas je zacvilio i na trenutak sam se osjetila neugodno, to je istina... Čini se da od toliko strke oko prava životinja, gubimo pravo da ih kaznimo. Zapravo, oni su kao djeca i ponekad trebaju odgojne mjere."

"Ponekad!", ponovio je kršćanski demokrat. "Cijelo vrijeme, cijelo vrijeme. Kavalir ne preže od mamuza. Isto vrijedi i za djecu i ljude općenito. Prijeka je potreba nanijeti određenu količinu boli da bi se ukrotili apetiti i da bi postali manje pohlepni. Samo je u ovim vremenima u kojima živimo disciplina postala neprijatelj. To je krivica ovih novih ljevičarskih ekoloških stranaka i zaštite prirode ili što već jesu, kao da Priroda treba nešto od nas, ona stoji sasvim dobro i bez toga da je mi štitimo, hvala lijepo. U svijetu prirode postoji prirodna disciplina. Ljudi i psi, koji lako usvajaju loše navike, trebaju biti pripitomljeni. Što je čovjek bez discipline?"

Itđ, itđ, itđ.

Završila sam s čašom vina, bilo je loše, imalo je čudan okus i zaostali okus po plastici. Malo sam se pomakla naprijed u krugu, promatrajući smirenu dosadu na Bernardovom licu koji se igrao fotoaparatom dok je žena pričala o psima. U to mu je vrijeme fotografiranje još uvijek bilo hobi i on je jedino fotografirao ljude na obiteljskim proslavama (jedna od fotografija Larsa koju je okinuo završila je na unutarnjoj strani korica zadnje knjige koju je moj muž objavio).

Brzo sam se udaljila od tog reakcionarnog razgovora iz 1993. S četrdeset i četiri godine žene dobe određenu sposobnost napuštanja stvari koje ih ne zanimaju iako ostanu na istom mjestu. Malo nakon toga osjetila sam malenu ruku kako prima moju gnijezdeći se u nenamjernu školjku koju je moja ruka tvorila. Pogledala sam dolje i vidjela Ceciliju, Larinu kćer: nosila je plavu haljinu s bijelim točkicama i imala je kosu zaglađenu trakom s crvenom mašnom. Zimi bi se pjege sakrile s njenog lica. Izgled lutke potpuno je bio u neskladu s njenom grubom i lukavom naravi; Cecilia bi uvijek nosila kombinezon da je moja kćer.

Od kad je bila beba, Cecilia se ponašala kao da Lara i Bernard nisu njezini roditelji. Moj muž je rekao da je ona uvijek sumnjala da su je oteli mirnoća pretpostojanja; mjesto gdje još uvijek nismo tijelo, ali postoji neki oblik na putu. Cecilia je neprekidno izražavala to odsustvo vrlo izraženo već od djetinjstva: od osme ili devete godine često je molila mamu ili tatu da je ostave na stanici autobusa ili, ako su ručali vani, da je zaborave u restoranu kako bi je prava obitelj pronašla. Lars mi je ispričao da se jedno jutro Bernard spustio u dnevnu sobu i pronašao kćer spakiranih kofera – *Hello Kitty* ruksak prepun sitnica – baloner, rukavice i sve, spremna da se uputi u smjeru svog istinskog života. Kad je vidjela tatu, zamolila ga je za novce za put i obećala da će se uskoro javiti. Bilo je između plača, guranja i ogromnih izljeva bijesa kad ju je Bernard odnio u sobu, a Lara je nazvala dječjeg terapeuta (i kasnije, iz očaja, i brata,

iako Lars nije bio, i ona je to znala, ni od kakve pomoći što se tiče djece ili emocionalne utjehe). Ali, budući da je Lars bio izmučeni starac starih kostiju, a Lara je od malena naučila sasuti pred brata sve svoje nevolje – i u adolescenciji ga je krivila za svoja duševna stanja – ispričala mu je što se dogodilo, a mom mužu se to činilo kao priča koju je on napisao u jednom od svojih knjiga.

I zbog toga ju je napisao: *Poderotina* počinje pričom o obitelji koja odlazi na proslavu rođendana starca. Dok otac, mama i dvoje djece izlaze kroz glavni ulaz kuće u smjeru auta, najstarija kćer se (u knjizi se zove Clarice) upućuje u drugom smjeru, u smjeru svog života bilo gdje drugdje. Otac kreće tražiti kćer i na kraju je uvjeri da uđe u auto. Stižu na mjesto rođendanske proslave, u jedan od onih kompleksa prostorija u prizemlju koje se rijetko koriste i s kojih se može pristupiti bazenu koji služi stanarima. Malo kasnije, kad su se djeca već družila s drugom djecom (nećaci, unuci prijatelja starca) i kad su se roditelji već pridružili različitim grupama koje se krenu oblikovati kako večer odmiče, nalazimo Almu koja šeeće okolo manje-više sama, manje-više izgubljena, skače od kruga do kruga osoba u potrazi za zanimljivim razgovorom ili glasinom.

Kad sam se prisjetila kako je Lars gradio taj lik, ne mogu se ne osjetiti počašćenom i istovremeno zapanjenom. (Ponovno miješam fikciju i stvarnost. To je neizbježno, mnogo sam godina udana za pisca). Osjetila sam se počašćenom jer od kad se Alma pojavila u knjizi, kao da se nemirna leća kroz koju je Lars promatrao te živote tad umirila i od onda više nisam sumnjala u njegovu naklonost. Zapanjenom jer je Alma u više smisla suprotnost onoga što sam ja: nesretna, pohlepna, neuravnotežena. U *Poderotini* na šok ne treba dugo čekati. U zadnjim Larsovim novelama rijetko postoji čekanje ili razmatranje, ništa ne čeka ništa niti je itko u potpunosti objašnjen. Ono što slijedi je Alma koja - nakon kruženja po proslavi i pomnog proučavanja fotografa amatera, uronjenog u mrak na hodniku gdje miriše bazen, koji je zamoli da je fotografira što je ostavlja u stanju neobjašnjive tjeskobe – zbog smetenosti ili sasvim slučajno ulazi u muški WC. Uznemirena, ali ne znajući što je točno uznemiruje, krene prema umivaoniku i otvara slavinu s hladnom vodom. Zatim začuje šaputave zvukove i zaustavlja se u trenutku kad joj hladna voda, ohlađena siječanjskim cijevima, padne na prečvrsto stisnute dlanove za koje se čini da pokušavaju sačuvati radost koja nestaje. Krene slušati i prepozna glas muža. Postaje jasno da ga je izgubila iz vida od kad je stigao na rođendansku proslavu starca, svog muža, starog pisca koji je umoran od pisanja. Ali taj glas koji čuje je njegov i dolazi iz unutrašnjosti jedne od kabina; njegov glas miješa se s drugim glasom. I ovdje najviše dolazi do izražaja sličnost između mene i Alme, kad Lars stavlja lik iznad sumnje da bi unutar

kabine mogao biti njen muž s drugom ženom jer je pisac te priče čovjek od podosta godina, sedamdeset i nekoliko, s rakom grla, što nije točno priča mog muža (iako skoro i je), i, bez sumnje, preslika dojma kakvog je on ostavljao na mene. Rijedak primjerak, plava ptica u bijelom kavezu; previše stara da bi htjela izaći letjeti jer je svjesna zamornih zahtjeva svoga tijela, iako još uvijek svjetlucavog plamena. Alma zatvori slavinu hladne vode i uputi se prema kabini, odbijajući povjerovati, ali bez obzira na to, bez mogućnosti da zadrži znatiželju. Kad otvori vrata, koja čak nisu ni zaključana, ostaje u šoku jer vidi svog muža kako pohlepno grli djevojku plave haljine sa šljokicama. Pisac pohlepno ljubi djevojku i zbog svoje starosti i bolesti joj razmaže cijelo lice. Ona se jednim dlanom drži za zid iza sebe, svinute ruke, podignutog lakta, jednog stopala na WC školjci, a s drugom rukom prima bolesnog pisca za otvoreni zatvarač, njeni prsti tvore školjku koja mu miluje gaće koje skrivaju umiruće uzbuđenje.

Sobre o autor e o livro

Neste trabalho, pretende-se traduzir um excerto do romance *O Paraíso Segundo Lars D.*, do escritor João Tordo, e analisar os procedimentos técnicos da tradução.

João Tordo nasceu em Lisboa em 1975. Ele estudou Jornalismo e Escrita Criativa em Londres e Nova Iorque e formou-se em Filosofia. Também publicou vários romances, pelos quais ganhou prêmios. Em 2001, foi reconhecido como um grande jovem escritor e venceu o *Prêmio Jovens Criadores*. Sete anos depois, Tordo ganhou o *Prêmio Literário José Saramago* com *As Três Vidas*. Em 2011, 2012 e 2015, foi finalista do *Prêmio Melhor Livro de Ficção Narrativa da Sociedade Portuguesa de Autores* e do *Prêmio Fernando Namora*. Os seus livros foram traduzidos na França, Alemanha e Itália.

O Paraíso Segundo Lars D. foi publicado em 2015 e faz parte da *Trilogia dos Lugares Sem Nome* junto com *O luto de Elias Gro* e *O deslumbre de Cecilia Fluss*. Sobre o livro, João Tordo disse: “Comecei logo com a ideia de que seria uma trilogia. Tinha deixado o personagem Lars um bocado em suspenso no primeiro livro e senti que a história ainda não tinha sido contada, mas aqui surge reinventada”. (Coelho Otto, 2015)

O livro foi traduzido da página 11 até a página 53. As características mais marcantes do estilo do autor são frases longas que fazem os pensamentos das personagens fluírem e um vocabulário amplo que foi um desafio na hora de traduzir. O próprio autor afirmou que o seu estilo não pode ser definido tão facilmente: “Apesar de ter uma voz própria - estava lixado se ao fim de sete romances ainda não tivesse - acabo por ter um estilo muito híbrido. Tanto pode resvalar para uma prosa mais narrativa, de fazer a história prosseguir ao virar de página, como para algo mais introspetivo. Não sei como é o meu estilo, ainda não o tenho muito definido. Sou bastante maleável, é consoante ao dia!”. (Morrighan, 2014)

Procedimentos da tradução

As primeiras traduções apareceram, como diz Pavlović (2015: 13-21), há 2000 anos antes de Cristo. Muitas pessoas famosas, como São Jerônimo, Cícero, Goethe e Nabokov discutiram sobre a arte de traduzir. Mas só nos anos cinquenta do século passado ocorreram as primeiras tendências de juntar todos os conhecimentos e teorias da tradução e fazer dela uma ciência independente. A traductologia é uma ciência interdisciplinar e está ligada a diferentes ramos da linguística (sociolinguística, pragmática linguística, psicolinguística e outros), assim como a psicologia, sociologia, ciência da literatura, etc. Porém, é desejável, se não necessário, ter conhecimento de outras ciências que incluem em si estudos sobre as línguas. Também é importante conhecer não só a língua, mas também a cultura e as circunstâncias políticas e sociais do outro povo e do país de onde vem o texto que o tradutor deseja traduzir.

No início, o ato de traduzir era prescritivo, ou seja, os tradutores propunham a boa e correta maneira de traduzir. Eles começaram a partir das suas experiências e não de pesquisas científicas. Durante um tempo, a prática se tornou mais descritiva, o que implica a descrição e a clarificação das maneiras presentes de traduzir. Os tradutores, ao invés de proporem a maneira correta de traduzir, passaram a focar na maneira que eles realmente traduzem. Hoje em dia, ocorre a prática crítica, que se dedica à observação das traduções através do prisma de teorias críticas contemporâneas. (Pavlović, 2015: 13-21)

Ricardo Schütz fala de três tipos da tradução quanto ao grau de intervenção. A primeira é a tradução literal. Com este tipo da tradução, o texto traduzido fica mais próximo do texto original e o tradutor tem menos responsabilidade por causa do baixo grau de intervenção. Este tipo é desejável na tradução de documentos jurídicos.

O segundo tipo é a tradução interpretativa. Quando o tradutor usa este tipo da tradução, ele tem liberdade de adaptar a tradução às características da língua para a qual se traduz. A tradução interpretativa é mais usada em textos jornalísticos, acadêmicos e técnicos. A responsabilidade do tradutor é mais alta porque este tipo exige maiores intervenções.

O terceiro tipo é a tradução investigativa. O tradutor tem muita liberdade e busca informações fora do texto, se necessário. O tradutor também tem o papel de consultor, coautor e é corresponsável pelo resultado final. Isto implica no contacto com o autor do texto original e produz excelentes resultados nos textos jornalísticos e comerciais. (Schütz, 2007)

Além de Vinay e Darbelnet (1958 em Pavlović, 2015: 56-61), cujo procedimento vai ser apresentado, outros teóricos também descreveram procedimentos técnicos da tradução. Um deles foi Andrew Chesterman (1997 em Pavlović, 2015: 61-70), que ofereceu uma classificação mais detalhada, algumas décadas depois de Vinay e Darbelnet. Ele propôs três estratégias: sintática, semântica e pragmática.

Estratégias sintáticas cobrem em geral mudanças em formas como decalques, alterações em estrutura de frase, alterações em frases e a mudança de unidade.

Estratégias semânticas têm a ver com sentido lexical, figurado e temático. Estratégias semânticas têm dez variedades e algumas delas são: sinonímia, antonímia, hiponímia, etc.

Estratégias pragmáticas dizem respeito a seleção das informações nas quais o tradutor é guiado pelo conhecimento dos recipientes da tradução. Essas estratégias também incluem dez variedades como filtragem cultural, alteração de explicitação e alteração de informação.

No que diz respeito a análise dos procedimentos técnicos utilizados na tradução, o modelo de Vinay e Darbelnet foi escolhido porque parece o mais interessante e organizado de modo que é fácil entendê-lo e utilizá-lo na análise. O modelo desses dois autores franceses foi publicado em 1958 no livro *Stylistique comparée du français et de l'anglais* no qual se pretende explorar as diferenças sintáticas entre a língua inglesa e a língua francesa e sugerir soluções que possam ser utilizadas na tradução para transbordá-las. (Chesterman, 1997 em Pavlović, 2015: 61-70)

Na parte que segue, procedimentos que Vinay e Darbelnet oferecem no seu trabalho serão apresentados e também exemplos da tradução presente serão mostrados

Vinay e Darbelnet (1958) falam de dois tipos de estratégias que depois são divididas em sete procedimentos. O primeiro tipo que os autores descrevem é a **tradução direta**. A tradução direta é possível quando existe uma equivalência formal e semântica na língua de origem e que inclui três modalidades. O **empréstimo** é a modalidade da tradução direta que na língua de chegada usa o termo da língua de partida sem nenhuma alteração. Esta modalidade pode ser usada quando, na língua de partida, existem termos específicos para uma cultura e quando não existem termos próprios na língua de chegada. Os autores oferecem palavras de línguas diferentes como *party*, da língua inglesa, *tequila*, da língua espanhola, e *dača*, da língua russa.

Na presente tradução, este tipo não está presente porque no texto original não foram encontradas palavras específicas para a língua e cultura portuguesas.

O **decalque** é o aspeto do empréstimo que implica na tradução de palavra por palavra de uma expressão inteira. Decalque é uma palavra que tem raiz na língua francesa e significa cópia. Os autores usam como exemplo *Compliments de la saison* que na língua inglesa está traduzido como *Compliments of the season*. Decalques não foram usados como modalidade de traduzir na presente tradução.

A **tradução literal** significa tradução palavra-por-palavra. Autores acreditam que este procedimento deve ser aplicado toda vez que temos um texto que respeite as características formais, estruturais e estilísticas da língua de partida. Pode ser mais usada entre línguas semelhantes e ainda mais se a língua de chegada e língua de partida compartilharem culturas semelhantes que têm aspetos comuns.

O segundo procedimento é a **tradução oblíqua** que é usada quando não existe uma maneira de traduzir diretamente e que não segue o original, mas contém dentro de si diferenças necessárias sem as quais a tradução não seria bem-sucedida e ela se afasta mais da forma do texto da língua da chegada.

A primeira modalidade da tradução oblíqua é a **transposição**, “que não apresenta literalidade estrutural e ocorre quando não se apresentar, pelo menos, um dos três critérios de tradução literal, i.e., quando houver ocorrência de mudança de classe gramatical, fusão, desdobramento ou inversões de ordem.” (Aparecida Munhoz de Omena, 2002: 2)

A segunda modalidade é a **modulação** que apresenta modificações estilísticas ou semânticas que mudam o ponto de vista de um segmento, mas sem alterações no significado geral. “A modulação compreende modificações semânticas ou estilísticas um tanto profundas, com permanência da identidade situacional no contexto específico.” (Aparecida Munhoz de Omena, 2002: 3)

A **equivalência** é a terceira modalidade e ocorre quando não existe uma maneira de traduzir um termo da língua de partida com um termo semelhante na língua de chegada e, por isso, o tradutor deve procurar uma outra solução para expressar a ideia, na maioria dos casos, expressões idiomáticas.

A **adaptação** é a última modalidade de tradução oblíqua que ocorre quando, na língua de partida, existe uma situação que os falantes da língua da chegada não vão entender porque aquilo não existe na cultura deles. Por isso, os tradutores devem fazer uma situação nova que vai ter o mesmo efeito no leitor do texto traduzido como aquela que está no texto original. A tradução presente não oferece esta modalidade porque no texto original não existem situações desconhecidas pelo público croata.

Exemplos das modalidades de tradução

Seguem os exemplos de ambos os procedimentos - tradução direta e tradução oblíqua, e das modalidades encontradas na presente tradução. Algumas modalidades não foram encontradas e estas são: empréstimo, decalque e adaptação.

Tradução literal:

1. português: Ninguém.

croata: Nitko.

2. português: Quando descobrimos o outro?

croata: Kad otkrijemo drugoga?

3. português: Ah, respondeu. Claro. Desculpe, estava distraído.

croata: "Ah", odgovorio je. "Naravno. Oprostite, bio sam smeten."

4. português: Abri alguns.

croata: Otvorila sam neke.

5. português: Às vezes viaja.

croata: Ponekad putuje.

6. português: Desabotei o casaco.

croata: Otkopčala sam kaput.

7. português: Gosto delas.

croata: Sviđaju mi se.

8. português: Como está o seu marido?

croata: Kako je Vaš muž?

A tradução literal foi usada com frases curtas e simples.

Transposição:

1. português: O meu marido escrevia **de pé**.

croata: Moj je muž pisao **stojeći**.

Neste exemplo a locução adverbial equivale a uma forma nominal chamada *glagolski prilog*.

2. português: **É possível que** a memória me atraíçoe.

croata: **Možda** me sjećanje vara.

A frase principal foi substituída pelo advérbio.

3. português: Senti-me **feliz e enjoada** ao mesmo tempo.

croata: Osjećala sam i **sreću i mučninu** u isto vrijeme.

Neste exemplo, o verbo reflexivo foi substituído pelo verbo transitivo e, conseqüentemente, os adjetivos foram substituídos pelos substantivos.

4. português: Voltei a colocar a pilha de jornais em cima da cadeira e **fui à procura dele**.

croata: Vratila sam hrpu novina na stolicu i **krenula ga tražiti**.

No quarto exemplo, o sintagma preposicional *à procura* equivale a um verbo no infinitivo *tražiti*.

5. português: **Afinal**, sou leiga em assuntos religiosos.

croata: **Na kraju krajeva**, ja sam laik što se tiče religijskih tema.

Neste exemplo o advérbio foi substituído por um sintagma preposicional.

6. português: Eu acredito que é preciso **ter paciência**, disse ele.

croata: "Vjerujem da je potrebno **biti strpljiv**," rekao je.

Neste exemplo o substantivo foi substituído por um adjetivo.

7. português: Se calhar **estou enganada**.

croata: Možda **se varam**.

No texto original foi usado um verbo copulativo com particípio e em croata um verbo pleno.

A transposição foi usada como uma modalidade de tradução oblíqua nos casos onde foi necessário alterar a classe gramatical. Mais frequentemente as alterações foram feitas na direção do verbo. Por exemplo (exemplo 7), na língua de partida foi usado um verbo copulativo com particípio e na língua de chegada um verbo pleno. No outro exemplo (exemplo 3) um verbo reflexivo foi usado na língua de partida e um verbo transitivo na língua de chegada.

Modulação:

1. português: Ficamos **um segundo** em silêncio.

croata: Ostali smo **nekoliko trenutaka** u tišini.

Em croata, é comum dizer *nekoliko trenutaka* em vez de *um segundo (jednu sekundu)* para designar curto período de tempo. Portanto, a modulação foi usada como técnica de tradução.

2. português: O mesmo cigarro de **há anos**.

croata: Ista **stara** cigareta.

A tradução da expressão *há anos* como o adjetivo *velho* seria uma melhor opção do que traduzir diretamente esta expressão para a língua croata.

3. português: Toda a vida **tive esta sensação**.

croata: Cijeli me život **pratio taj osjećaj**.

É possível a tradução literal (*imao sam osjećaj*) mas por razões de índole estética ou expressiva optamos pela expressão *pratio me osjećaj*.

4. português: **Pouco tempo após** Lars ter desaparecido, encontrei o vizinho que agora vive nas águas furtadas.

croata: **Ubrzo nakon** što je Lars nestao, srela sam susjeda koji danas živi u potkrovlju.

Neste exemplo, a modulação foi usada porque em croata é mais habitual dizer *ubrzo nakon* em vez de *pouco tempo após (malo vremena nakon)*.

5. português: Ele era um tipo desajeitado, alto e **com pouca força física...**

croata: Bio je nespretan, visok i **slabašan tip...**

Na língua portuguesa é típico exprimir uma qualidade usando um sintagma preposicional com a preposição *com*, o que é muito mais raro em croata. Na língua croata é mais habitual dizer *slabašan* para descrever aparência física em vez de *s malo fizičke snage*, que seria a tradução direta.

6. português: Outras vezes ficava **profundamente** triste.

croata: Drugi bi pak put bio **istinski** tužan.

A modulação foi usada neste exemplo para descrever o estado de tristeza. Dizer que uma pessoa está *istinski tužna* é mais natural do que dizer que ela está *duboko tužna*, que seria tradução direta.

7. português: No final, chorei **copiosamente**.

croata: Na kraju sam **neutješno** plakala.

A tradução literal neste exemplo seria quase impossível porque dizer na língua croata *plakati obilno* não parece natural para o leitor croata. Por isso, este advérbio que descreve uma grande quantidade do algo foi traduzido como *desconsoladamente*.

A modulação foi usada em dois casos. No primeiro caso, o texto traduzido ficou mais natural e estilisticamente mais preciso com o uso da modulação do que ficaria se fosse traduzido diretamente (*há anos – stara*). Este tipo de modulação podemos chamar de modulação arbitrária.

O segundo caso é quando a modulação é necessária porque, sem o uso dela, o texto traduzido não estaria correto, ou seja, a tradução direta não seria possível (*chorei copiosamente – neutješno sam plakala*). Este outro tipo de modulação podemos chamar de modulação obrigatória.

Equivalência:

1. português: **Raios partam** este filho da mãe.

croata: **Vrag ga odnio**, tog skota.

Esta expressão popular portuguesa é usada para expressar raiva e indignação assim como a expressão *vrag ga odnio*, que, na opinião do tradutor, chega mais perto da expressão usada no texto original.

2. português: Se lhe perguntava: **que tens?**, respondia-me: nada.

croata: Ako bih ga pitala "**Što ti je?**", odgovorio bi mi: "Ništa".

A pergunta informal no texto original que significa “O que está errado?” foi traduzida como uma pergunta que é mais parecida em termos estilísticos com a língua croata.

3. português: Alguns, menos interessantes, li na diagonal, ou **de fio a pavio**, mas sem deles guardar qualquer registo mental.

croata: Neke manje zanimljive čitala sam površno ili **od korica do korica**, ali bez da mi je išta ostalo u sjećanju.

Na língua portuguesa, a expressão “de fio a pavio” significa “do princípio ao fim” e tem sinónimos como *de ponta à ponta* e *de cabo à rabo*. Na língua croata a expressão *od korica do korica* significa “ler o livro do princípio ao fim” e se usa somente neste sentido e não tem sinónimos.

4. português: Passos, vozes, o assobiar do homem que viveu no ultimo andar – um **fulano** escoreito que se mostrava sempre contente mas que, no fundo, era muito triste, ou não se tivesse matado na vespera de Ano Novo de 1998-,...

croata: Koraci, zvukovi, zvižduk čovjeka koji je živio na zadnjem katu – besprijekorni **N.N** koji se uvijek doimao zadovoljnim, ali je u dubini duše bio izuzetno tužan, u protivnom se ne bi ubio uoči Nove godine 1998 – ,...

Em português a palavra *fulano* se usa para referir-se a pessoa incerta ou daquela cujo nome se ignora. Na língua croata a expressão *N.N* do latim *nomen nescio* se usa pra referir-se a uma pessoa anônima e usa-se mais na terminologia jurídica e policial.

A equivalência como modalidade oblíqua foi usada para traduzir expressões populares ou linguagem coloquial onde a tradução literal não foi possível porque essas expressões não existem na língua de chegada. Foi necessário pensar em outra maneira de designar a mesma situação e atmosfera como na língua da partida.

Conclusão

Neste trabalho foi feita a tradução e análise da tradução do excerto do livro *O paraíso segundo Lars D* escrito por João Tordo, um dos mais importantes autores portugueses contemporâneos.

O livro fala do escritor Lars que procura o silêncio e a paz e que desaparece deixando a sua esposa sozinha. Porém, este romance inclui menos diálogos e mais monólogos, narração e descrição. A ausência de diálogos gera uma atmosfera letárgica com desenvolvimento lento do enredo.

O estilo de escrita de Tordo oferece frases longas com muitas descrições e digressões. O vocabulário por si só não é tão complexo e diversificado, mas os ideais filosóficos, a contemplação sobre a existência humana e questões morais fazem o trabalho do tradutor desafiador.

Uma vez que o livro fala de coisas abstratas como a solidão, o amor e religião e tem um clima evidentemente melancólico, a tarefa do tradutor se torna ainda mais difícil se ele quer transferir e evocar pensamentos e emoções semelhantes no leitor que não leu o texto original.

Da minha experiência nesta tradução, o mais desafiador foi encontrar as palavras certas para criar a mesma atmosfera da obra e escolher soluções adequadas entre os muitos sinónimos que me surgiam enquanto estava a ler o texto original.

As modalidades mais usadas na tradução foram tradução literal e transposição, e as que menos foram usadas foram modulação e equivalência. Outras modalidades como o empréstimo, decalque e adaptação não foram encontradas.

A tradução literal foi usada para traduzir frases curtas e simples. A transposição e a modulação foram usadas por razões estilísticas. Foi necessário usar a equivalência nos casos de expressões idiomáticas ou coloquiais.

Uma vez que o texto traduzido pertence à literatura contemporânea, que lida com temas universais, não foi necessário usar empréstimos e adaptações.

Em muitos casos na presente tradução, modalidades de tradução oblíqua foram escolhidas, mesmo onde a tradução direta era possível. Com essas modalidades, a tradução aproxima-se bem mais da linguagem que é natural para os falantes de uma língua.

Referências bibliográficas

1. Aparecida Munhoz de Omena, Maria. (2002) *As Modalidades de Tradução no Conto "Laços de Família" na Tradução para o Inglês "Family Ties"*.

URL: <http://www.scielo.br/pdf/rbla/v2n2/11.pdf>

2. Coelho Otto, Sara. (2015) *O luto, o paraíso e a trilogia de João Tordo*.

URL: <https://observador.pt/2015/11/04/o-luto-o-paraiso-e-a-trilogia-de-joao-tordo/>

3. Chesterman, Andrew. (1997) *Memes of translation: The spread of ideas in translation theory*. Amsterdam, J.Benjamins.

4. Morigghan, Bran. (2014) *Entrevista a João Tordo, escritor português, sobre o livro "Biografia involuntária dos amantes"*.

URL: <http://www.branmorrighan.com/2014/06/entrevista-joao-tordo-escriptor.html>

5. Pavlović, Nataša. (2015) *Uvod u teorije prevođenja*. Zagreb, Leykam international.

6. Schültz, Ricardo. (2007) *The art of translation*.

URL: <https://www.sk.com.br/translation.pdf>

7. Tordo, João (2015) *O paraíso segundo Lars D. Lisboa*. Penguin Random House.